

* * *Productions lamellaires attribuées à l'Aurignacien: chaînes opératoires et perspectives technoculturelles* - Actes du XIVe Congrès de l'UISPP Université de Liège, 2-8 septembre 2001 - Session 6 - Paléolithique supérieur, Colloque C6.7, Archéologiques 1, Musée national d'histoire et d'art, Luxembourg, 2005, 568 p.+ 246 fig, 30 tabele & 1 CD-ROM.

Cel de-al XIV-lea Congres UISPP (Union Internationale des Sciences Préhistoriques et Protohistoriques), organizat în Belgia, la Liège, în septembrie 2001, a avut o gamă foarte largă de manifestări sub formă de comunicări în plenul manifestării, comunicări în cadrul secțiilor (colocvii) și workshop-uri. Au fost organizate 18 secțiuni pe problematici generale, privind teoriile și metodele de cercetare și datare, cronologia relativă și absolută a locuirilor umane, rolul muzeografiei în societatea contemporană, cercetările preistorice în Africa, America, Asia și Oceania. S-au organizat și secțiuni consacrate Paleoliticului inferior, Paleoliticului mijlociu, Paleoliticului superior, Mezoliticului, artei Paleoliticului superior și a Mezoliticului, Neoliticului, Epocii bronzului și a fierului, arheologiei epocii romane, arheologiei și istoriei evului mediu.

În colaborare cu J. Guillaume Bordes și François Bonn, Foni Le Brun Ricalens a reușit, după o muncă de patru ani, să adune într-un volum toate comunicările prezentate și care i-au parvenit din partea autorilor. Pentru a se putea coordona comunicările prezentate Congresului cu textele tipărite în cadrul volumului, editorii au publicat programul volumului Colocviului 6.7, care a fost organizat în ziua de 7 septembrie 2001.

Întrucât acest volum reprezintă prima apariție din ceea ce se dorește a fi o bogată colecție internațională de arheologie preistorică a Euroasiei (Archéologique 1), editorul principal, Foni le Brun Ricalens, care este totodată membru al Institutului Marelui Ducat al Luxemburgului, a deschis volumul cu câteva noțiuni necesare despre conceptul de tehnologie laminară.

Prefața volumului este semnată de Jacques Tixier, director onorific de cercetare al C.N.R.S., Franța, care a adus câteva precizări cu privire la aspectele teoretice ale cioplirii pietrei în Aurignacian, respectiv invenția, adopția și tradiția pe care comunitățile umane le-au aplicat pentru ca rezultatele finale ale cioplirii uneltelor să se înscrie în cadrul tehnologiei primei culturi arheologice a Paleoliticului superior din spațiul euroasiatic.

Comunicările propriu-zise ale Colocviului (și ale volumului) încep cu contribuția lui Foni Le Brun-Ricalens, consacrată bilanțului unui secol de cercetări în

domeniul tipologiei, tehnologiei și traseologiei litice. Bazat pe o foarte bogată bibliografie, ce cuprinde nu mai puțin de 294 de titluri, autorul a întocmit tabele sinoptice privind diferitele denumiri date de specialiști, în decursul anilor, principalelor tipuri de unelte ale Paleoliticului superior: gratoarul și burinul. În definirea caracteristicilor cele mai importante ale gratoarelor și burinelor crenate, ori ale subtipurilor acestora, autorul a prezentat exemple de remontaj al debitajului lamelar, care a stat la baza cioplirii gratoarelor și burinelor.

Ludovic Slimak și Geraldine Lucas se întreabă dacă debitajul lamelar este o invenție a celei mai vechi culturi a Paleoliticului superior, Aurignacian, în comunicarea lor intitulată *Le débitage lamellaire, une invention aurignacienne?*. Conform concepției autorilor, există o neclaritate în atribuirea producției lamelare atât Paleoliticului superior, cât și Paleoliticului mijlociu. Dacă pentru începuturile Paleoliticului superior, caracteristicile tehnologice ale pieselor obținute prin debitaj lamelar sunt bine cunoscute, nu același lucru se poate spune și în cazul debitajelor atribuite Musterianului, perioadă pentru care lipsesc evidențele vreunui lanț operator de debitaj lamelar.

Jacques Peregrin și Magen O'Farrell discută despre lamelele retușate, descoperite în extremitatea sudică a regiunii Castanet, regiune despre care se cunoaște că este bogată arheologic în vestigii din Aurignacian. Săpăturile au fost efectuate între anii 1995 și 1998, iar probele recoltate, constând din unelte, oase, cărbune sau urme de polen, au fost datate cu C¹⁴, stabilindu-se ca având o vechime cuprinsă între 34 000 și 32 000 ani. Autorii definesc ceea ce consideră a fi o lamelă retușată: „Am considerat retușată, o modificare a suprafeței semi-abruptă spre abruptă, cu o linearitate regulată, chiar și dacă aceasta este doar una parțială”. Se specifică, de asemenea, că modalitățile și motivele obținerii acestor lamele retușate rămân ipotetice.

Analiza producției lamelare din patru situri Aurignaciene, situate în nordul Aquitainiei, este prezentată de Jean-Guillaume Bordes. Autorul prezintă o abordare tehnologică a ansamblurilor litice descoperite și se bazează pe o analiză tafonomică prealabilă, putând fi

considerat, datorită descrierilor detaliate, o scurtă monografie a diferitelor tipuri de gratoare, burine, lamele Dufour sau alte lamele retușate descoperite în aceste regiuni. Concluziile sunt separate, pentru fiecare regiune în parte, spre final, acestea fiind sistematizate. Din studiu se disting, în baza debitajului lamelar, trei momente cronoculturale din perioada Aurignaciană, caracteristice nordului regiunii Aquitania.

Variabilitatea observată la lamele este bine evidențiată și analizată atât din punct de vedere cronologic, cât și cultural, încadrarea acestora în anumite etape ale Aurignacianului fiind explicată și documentată. Autorul pune o întrebare interesantă la sfârșitul lucrării, și anume dacă evoluția acestor lamele retușate din Aurignacian, presupuse a fi folosite drept proiectile, denotă doar o schimbare în tehnica de debitaj lamelar sau o schimbare în tehnica de vânatoare?

Foni Le Brun-Ricalens propune recunoașterea unui concept tehnocultural aparținând unui Aurignacian vechi, în comunicarea sa intitulată *Reconnaissance d'un concept technologique de l'Aurignacien ancien? Modalités, unités et variabilités des productions lamellaires du site d'Hui (Beauville, Lot-et-Garonne, France): significations et implications*. Situl paleolitic de la Hui a fost descoperit în 1981 și excavat între anii 1986 și 1990, descoperindu-se pe o suprafață de 300 m², aproximativ 10 000 de artefacte, dintre care aproape 700 sunt piese retușate. Printre altele, au fost analizate și obiectele asociate cu producția lamelară. Din punct de vedere tipologic, aceste unelte din silex, destul de sărace în burine, dar bogate în gratoare, în piese retușate și în altele trunchiate, aparțin Aurignacianului vechi, de tip „Castanet”. Autorul precizează că examenul tehnologic al acestei industriei litice a condus la o „reconstituire mentală” a lanțurilor operatorii și a permis individualizarea lor. Examenul lamelelor brute, precum și al celor retușate, a arătat că debitajul lamelar era în principal orientat spre producerea de mici lamele axiale cu profile variind de la cele rectilinii la cele lejer curbate.

Jean-Pierre Chadelle prezintă comunicarea intitulată *Productions intriquées de lames et de lamelles dans l'Aurignacien de Champ-Pareil locus 3 (Bergerac, Dordogne)*, în care prezintă un atelier de tip aurignacian, păstrat destul de bine, destinat producerii de unelte din silex. Este interesant faptul că o parte din lamele produse erau obținute din deșeuri reciclate și, așa cum se precizează în rezumat, s-au găsit urme de încălzire a unor monolite de piatră, probabil în scopul fracturării mai ușoare a acestora.

Producția lamelară de nivel Aurignacian din Creysse, Dordogne (Barbas III) este prezentată de Illuminada Ortega Cordellat. Situl Barbas a fost descoperit în 1965 de J. Guichard (5), de la acea dată organizându-se diferite campanii de săpături. Începând cu 1987, acestea s-au organizat pe sectoare distincte, I, II și III, fiecare delimitând o suprafață de 250 m². Diversele lucrări efectuate asupra sectorului III, între anii 1990 și 1999, au permis punerea în evidență a unei secvențe stratigrafice ce include trei nivele arheologice, acoperind o perioadă cuprinsă între Paleoliticul mijlociu și cel superior.

Studiul se axează pe artefactele descoperite în sectorul C1, la Barbas III, în număr de aproximativ 30 000.

Nivelul de locuire studiat și prezentat în articol se află la o adâncime de 90 cm, solul prezentând alterări datorate fenomenelor periglaciare. Materia primă folosită, aproape exclusiv (98 %), este formată din silex de tip Mastrichtian de tip „Bergeracois”. S-au descoperit blocuri mari de piatră, cu o greutate de aproximativ 30 kg, despre care se presupune că ar fi constituit materia primă din care erau obținute lame; ulterior aceste lame erau prelucrate tehnologic pentru a obține lamele asocierea producției de lame cu cea de lamele fiind una din principalele caracteristici ale Paleoliticului superior.

„*La production lamellaire du niveau 8 (Aurignacien évolue) de l'abri Pataud (les Eyzies-De-Tayac, Dordogne, France)*” de Lauren Chiotti reprezintă o continuare a unui studiu mai vechi, referitor la lamelele Dufour și gratoarele aurignaciene, axându-se doar pe sistemul de producție lamelar corespunzător nivelului 8. Săpăturile în regiunea Pataud au început între anii 1958 și 1964, cu o echipă franco-americană, condusă de profesorul Hallam Leonard Movius și s-au dovedit de o bogăție excepțională. Începând cu anul 1986, laboratorul de Preistorie al Muzeului Național de Istorie Naturală a decis continuarea săpăturilor la acest site, și abordarea rezultatelor dintr-un context pluridisciplinar, prezentarea lamelor din nivelul 8 fiind parte din acest studiu. Acestea sunt în marea lor majoritate (79,11%, reprezentând 909 piese) gratoare aurignaciene, într-un procentaj mai mic, 2,87% (însemnând 33 de piese), lame provenite din nuclee; 2,44% sunt lame oportuniste; 0,44% sunt lamele caracteristice burinelor aurignaciene (cinci piese) iar restul lamelor, reprezentând aproximativ 15,14 % din total, sunt de origine nedeterminată.

Brooke S. Blades examinează nucleele din opt nivele aurignaciene din Ferrassie. Autorul precizează luarea în considerare a producției lamelare din lame „tradiționale” și nuclee, precum și cea din mici nuclee lamelare, cercetarea axându-se în principal pe nucleele tradiționale ce au stat la baza producției lamelare și pe o eventuală modificare în timp a acesteia. Nucleele au fost analizate din punct de vedere metric, al formelor, al producției de nuclee după anumite standarde (core negatives and blank productions), precum și a prezenței de gratoare carenate la un capăt și burine.

Analiza artefactelor litice din nivelul aurignacian al sitului din Pigeonnier din Gensac (Gironde, Franța) este prezentată de André Morala, Michel Lenoir și Alain Turq. Materialul litic abundă în gratoare de tip Caminade: 208 piese, dintre care 140 sunt întregi și 64 sunt fragmente. Restul pieselor, în număr de 150, sunt reprezentate de gratoare (96), burine (20) etc. Articolul este bogat ilustrat, iar caracteristicile nucleelelor pe suporturi de gratoare Caminade sunt explicate detaliat, cu o precizie tehnică (fig. 4.8, pag. 263), pentru aceste suporturi fiind dată și o schemă dinamică de producție (fig. 5, pag. 266). Materialul colectat, destul de vast și unitar, a permis autorilor să realizeze un studiu morfologic general al pieselor de tip Caminade.

Siturile Aurignaciene din La Quina Aval și Les Pins (grota Renardières) sunt prezentate de Véronique Dujardin, care distinge trei nivele arheologice: inferior, intermediar și superior. Nivelul inferior conține puțin material și este bogat în sedimente aluviale (la bază) și

nisip (partea superioară). Nivelul intermediar, de tip Châtelperron, datat prin ^{14}C ca având o vechime de $35\,950 \pm 450$ ani, conține puține materiale iar materialul osos nu este bine conservat. Nivelul superior, cel mai bine conservat arheologic și care a furnizat cele mai multe date, abundă în piese aparținând industriei litice aurignaciene, oferind totodată informații prețioase și din punctul de vedere al faunei (datarea cu radiocarbon a stabilit o vechime de 32 650 ani).

Pierre Bodu prezintă lucrarea: *Le gisement de Lailly (Yonne) une chaîne opératoire inédite au Paléolithique supérieur? Ou un procédé de fabrication d'éclats-supports pour nucléus à lamelles (grattoirs carénés) au sud du bassin parisien*. Săpăturile întreprinse în Lailly sunt parte a unei acțiuni de salvare pentru un ansamblu litic atribuit Aurignacianului, ce era în pericol de a fi distrus în urma construirii unei autostrăzi. O primă intervenție arheologică a scos în evidență două nivele aparținând Paleoliticului mijlociu, ulterior fiind identificat și un al treilea nivel. Analiza tehnologică a industriei litice a permis atribuirea acesteia Aurignacianului, deși schemele tehnice de la Lailly sunt diferite de cele descrise pentru nivelele aurignaciene din grotă Renen de la Arcy-sur-Cure. S-a notat existența a cel puțin două lanțuri operatorii, unul îndreptat spre producția de lame elegante și calibrate, și un altul spre producția lamelară, propunându-se și un al treilea lanț de producție îndreptat spre lame curbe și de forme neregulate sau al unor așchii lamelare. Inedite sunt modalitățile de producție lamelară, acestea concentrându-se pe obținerea de nuclee sau gratoare carenate.

Emanuela D'Angelo și Margherita Mussi prezintă: „*Galet et lamelles de l'Aurignacien du Latium (Italie Centrale): le cas de grotta Barbara*”. Grotă Barbara face parte dintr-un ansamblu mai mare de site-uri aurignaciene, situate pe coasta mediteraneană a Italiei centrale, între Tibru și muntele Circe. Articolul se axează pe analiza tehnologică a producției lamelare provenită din grotă Barbara. Aceasta este o cavitate carstică, de câțiva zeci de metri lungime, și cu o deschidere de maximum 4 m, situată pe versantul meridional al muntelui Circe. Pentru industria aurignaciană din grotă Barbara s-au propus patru lanțuri operatorii, dintre care două sunt cu percuție bipolară (axială, pentru lamele diedre, și tangentă pe una din cele două fețe principale ale galetii, pentru producția de lamele corticale, semi-corticale și în debitaj. Celelalte două lanțuri operatorii sunt o variantă a celui cu percuție bipolară tangentă, dar de această dată nu pe una din fețe, ci pe o muchie a galetii, iar cel de-al doilea lanț operator are ca particularitate, decalotajul preliminar al nucleului.

Un articol interesant, legat de Aurignacianul de pe coasta mediteraneană a Franței, este cel semnat de Frédéric Bazile. Componentele lamelare au jucat un rol important în recunoașterea Aurignacianului timpuriu din Franța mediteraneană, principalele situri fiind La Laouza și Esquicho-Grapaou. Cele două ansambluri sunt relativ omogene și prezintă toate fazele lanțurilor operatorii. Debitajul lamelar prezintă o continuitate laminar/lamelară, autorul sugerând faptul că debitajul este posibil să fi provenit și din nuclee strict lamelare, prismatice sau

unipolare. Autorul oferă și date referitoare la evidențele unui debitaj pentru lamele de dimensiuni mici, ceva mai torsionate, provenite din nuclee pornind de la gratoare carenate și burine carenate.

Piesele litice Aurignaciene, descoperite în grotă Morin (regiunea Cantabria, Spania) sunt prezentate de Jose Manuel Maillo Fernandez, în lucrarea *La production lamellaire de l'Aurignacien de la grotte Morin (Cantabrie, Espagne)*. Grotă Morin prezintă o secvență stratigrafică ce conține 22 de nivele arheologice ce variază de la Musterian la Azilian, nivelul 8 fiind corespondent pentru Aurignacianul „arhaic”. Autorul pune la dispoziția cititorului planul grotei, fotografia acesteia, precum și lista tipologică pentru piesele (din Aurignacian) găsite, oferind astfel o documentare exactă asupra producției lamelare din nivelul 8 și o vedere de ansamblu asupra potențialului arheologic. Roca utilizată este de trei tipuri: silex, cristal de stâncă și oligist. Autorul subliniază faptul că, în baza datelor morfotehnice, nu sunt diferențe mari între o populație și alta. Legat de arhitectura debitajului, sunt propuse trei scheme de proveniență a lamelilor, din gratoare carenate, burine și nuclee prismatice explicate individual (fiecare în parte) și foarte bine detaliate.

Producția lamelară din grotă Arbreda, corespondentă perioadei aurignaciene arhaice, este prezentată de David Ortega Cobos, Narcis Soler Masferrer și Julia Maroto Genover. Lucrarea debutează printr-o descriere a cadrului istorico-geografic al grotei Arbreda precum și a conținutului stratigrafic în mai multe nivele de Paleolitic superior și mijlociu. Nivelul H, corespondent Aurignacianului arhaic, datat cu C^{14} ca având o vechime cuprinsă între 37 000 și 39 000 ani, prezintă urmele a uneia sau mai multor ocupații umane (mici grupuri) pentru perioade scurte de timp.

Aurignacianul din celebra grotă Isturitz este prezentat de Christian Normand și Alain Turq. Grotă Isturitz, situată în Pirineii Occidentali, din punct de vedere al poziției geografice, precum și al dimensiunii cavității, a oferit posibilități de locuire diverselor comunități umane din Paleolitic superior. Legat de istoricul acestei grote, s-au vehiculat mai multe legende, încă din secolele trecute, printre care, faptul că acolo ar fi existat o mină de exploatare a aurului din perioada romană. Debitajul lamelar ocupă un loc important, iar lamelele retușate sunt într-o proporție 20–40 % din totalul uneltelor. Trei tipuri de unelte prezintă caracteristici destul de variate și acestea sunt: nuclee prismatice sau piramidale, burine și gratoare carenate, demonstrând prezența (implementarea) mai multor metode de producție.

Analiza tehnofuncțională a lamelilor retușate sau alterate aparținând Aurignacianului timpuriu din Brassempouy este realizată de Magen O'Farrell. Conform autoarei, marea diversitate morfologică și tehnologică a lamelilor retușate și alterate din Aurignacian, duce la concluzia că aceste tipuri de obiecte erau utilizate în diverse scopuri, printre care și, drept elemente de proiectil. Obiectivele principale ale acestei analize sunt: identificarea lamelilor utilizate ca elemente de proiectil și detectarea unor eventuale caracteristici specifice ale lamelilor selecționate pentru această

funcție. Toate lamelele au fost minuțios analizate, analiza fracturilor dovedindu-se eficace în stabilirea unor criterii de departajare.

Producția lamelară aparținând Aurignacianului vechi din grotă Fumane este prezentată de Alberto Broglio, Stefano Bertola, Mirco De Stefani, Daniele Marini, Cristina Lemorini, Patrizia Rossetti. Producția lamelară din grotă Fumane este bine cunoscută, grotă însăși a devenit celebră prin tipurile de artă parietală, printre cele mai vechi din Europa paleolitică, care au marcat dovada existenței fenomenului religios la comunitățile aurignaciene. Ansamblul litic provenit din grotă Fumane și prezentat în acest articol constituie o industrie omogenă, utilizându-se aceeași tehnică de debitaj și fiind prezente aceleași forme (din concluzii). Au fost identificate două lanțuri operatorii: unul dirijat spre obținerea de lame și lamele; iar un altul dirijat spre obținerea exclusiv de lamele. În urma analizei traseologice efectuate, autorii au stabilit că lamelele erau destinate parțial, ca puncte de proiectil, și pe de altă parte, cele retușate, erau pregătite astfel, pentru a fi inserate în diverse suporturi.

Cele trei situri aurignaciene de la est de Carpați sunt prezentate de Pierre Noiret, în lucrarea: „*Productions lamellaires Aurignaciennes a l'est des Carpates*”. Siturile aurignaciene de la est de Carpați sunt relativ numeroase, dar cele mai importante luate în discuție sunt de la Mitoc-Malu Galben în România, Siuren I în Ucraina și Kostenki, nivelurile III–II în Rusia. În afară de datările cu ^{14}C , apartenența la Aurignacian este asigurată de prezența numeroaselor piese carenate (gratoare, burine) și a lamelelor de tip Dufour. Există similități tipologice și tehnologice între nivelele aurignaciene Siuren I și Kostenki 1, una din caracteristici fiind producția accentuată de lamele ce pleacă de la nuclee conice sau gratoare carenate, acestea fiind în general numeroase. Asocierea lamelelor Dufour cu piesele carenate, în industria aurignaciană, a fost remarcată mai demult, încă din anii '60, mai mulți arheologi sugerând că, probabil, piesele carenate au format nuclee destinate producerii de suporturi lamelare, ulterior acestea fiind transformate în alte piese, de exemplu în lamele Dufour.

Cele trei site-uri aurignaciene sunt prezentate separat, remarcându-se prin bogăția informațiilor și claritatea figurilor din text, situl de la Mitoc-Malu Galben. Interesant este faptul că acesta diferă de celelalte două site-uri, aici nefiind descoperite lamele sau microlamele retușate. Datarea prin C^{14} a stabilit o vechime cuprinsă între 23 000 și 27 000 de ani pentru ocupațiile gravettiene și 27 500–33 000 pentru ocupațiile aurignaciene. Semnificativă este asocierea diferitelor tipuri de piese

carenate și nuclee lamelare, ce poate pleda în favoarea unei producții lamelare la Mitoc.

Ocupațiile aparținând Paleoliticului superior de la Mitoc-Malu Galben, Valea Izvorului, Pârâul lui Istrati și Valea lui Stan sunt prezentate de Vasile Chirica și Codrin Valentin Chirica în *Analyse technotypologique de la production laminaire à Mitoc sur le Prut (Roumanie)*. Printr-o colaborare ce a inclus și Institutul Regal de Științe Naturale din Bruxelles, Paul Haesaerts a stabilit schema geocronologică proprie geometriei sitului, luând în considerare caracteristicile sedimentelor, datarea cronologică absolută, piesele litice și resturile faunistice, identificând astfel nu mai puțin de 50 de cicluri sedimentare. Acestea includ un orizont humifer de tip cernoziomic, cinci unități de loess nisipos, trei depozite limoneux brunatres și trei orizonturi humifere. Stratigrafia arheologică a sitului a fost stabilită de către V. Chirica fiind determinate patru nivele principale gravettiene și trei orizonturi aurignaciene, P. Haesaerts constatând că nivelele gravettiene III și IV se găsesc în partea inferioară a loessului nisipos, în timp ce nivelele II și I sunt incluse în depozitele loessice. Datarea prin radiocarbon a stabilit pentru ocupațiile gravettiene o vechime de 28 900–19 900 ani, iar pentru cele din Aurignacian la 29 100–32 650 ani. În toate nivelele de locuire s-a constatat o anumită specializare legată de producția lamelară. S-a observat o tipologie bogată pentru lame, acestea variind prin dimensiune, prin utilizarea secundară de suporturi sau din punct de vedere tehnic. Articolul este clar și foarte bine structurat oferind cititorilor, într-o manieră modernă, inventarul litic aurignacian de la Mitoc (însoțit de imagini color ale nucleelor lamelare și alb-negru pentru piesele carenate (gratoare și burine), ponderea pieselor din punct de vedere tehnologic (tabelate) în acest ansamblu, precum și prezentarea câtorva concentrații în material litic pentru câteva suprafețe.

Francois Bon încheie șirul de comunicări cu un articol scurt ce ridică câteva întrebări legate de lamele și producția lamelară, intitulat: „*Little big tool enquete autour du succes de la lamelle*”. Articolul, deși scurt, este interesant oferind idei noi și perspective în cercetarea arheologică.

Volumul supus atenției încheie seria tipăriturilor din domeniul Paleoliticului superior european în cadrul colocviilor organizate de Comisia 8 a U.I.S.P.P. El se constituie într-o remarcabilă realizare grafică și științifică, oferind modele noi pentru viitoarele investigații de specialitate.

L. M. CAZACU-DAVIDESCU